Bölüm 4

Tunceli Gağan Ritüelinin Toplumsal Fonksiyonları ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Ekseninde Korunması

Erdal Yıldırım[1]

Giriş: Sürdürülebilir Kalkınma ve Kültürel Miras

Bu makale, Birleş Milletlerin 11. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) kapsamında yer alan "Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" hedefinin alt başlıklarından biri olan "Dünya'nın kültürel ve doğal mirasını koruma ve güvence altına alma çabalarını güçlendirmek" çerçevesinde Tunceli bölgesine özgü Gağan ritüelinin sosyal işlevlerini analiz etmeyi ve bu ritüeli Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (11.4) bağlamında kültürel/doğal mirasın korunması meselesiyle ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, arşivlere dayalı karşılaştırmalı nitel çalışmaların yanı sıra; saha gözlemlerine dayalı olarak üretilmiş antropolojik literatür, resmi kültür kayıtları, akademik makaleler ve yerel belgelerin derinlemesine birikiminden yararlanılmıştır. Bu çalışma, bu eski geleneğin yalnızca bir kutlama olmanın ötesinde; sosyal dayanışma, kuşaklar arası aktarım ve kültürel kimlik açısından hayati derecede önemli bir işlev olarak nasıl çalıştığını incelemektedir.

Sürdürülebilirlik, genellikle çevresel ve ekonomik parametreler bağlamında ele alınsa da, toplumların dirençli olmalarının en önemli faktörü sağlam kültürel kökleri de içinde barındıran çok daha geniş bir bileşenler sınıfına bağlıdır. Birleşmiş Milletler, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve alt hedefi(11.4) kapsamında, 2030 yılına kadar dünya genelinde somut olmayan kültürel mirasın korunması öncelikli alan olarak belirlemiştir. Bu bağlamda, Anadolu'nun eski inanç ve kültürel yerleşimlerinden biri olarak Tunceli'de kutlanan Gağan, yerel toplulukların sürekliliğini sağlamak için gerekli olan toplumsal bir tutkal niteliğindedir.

1 Prof.Dr. Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, erdalyildirim@munzur.edu.tr, ORCİD:0000-0002-8633-4997

???

Gağan, yalnızca mevsimsel bir "yılbaşı kutlaması" değil, aynı zamanda yılın liminal eşiğini tanımlayan ayrıntılı bir takvimsel ritüeldir. Akademik ve yerel betimlemeler, Gağan ritüelini tek bir geceyle sınırlandırmamakta; onu oruç, ziyaret, cem, su ve buğdayla arınma, ev ev dolaşma, yiyecek toplama, toplu yemekler ve eğlendirici gösteriler gibi katmanlardan oluşan bütünleştirici bir süreç olarak görmektedir. Bu ritüel, Tunceli Aleviliğinin ahlaki düzenini yapılandıran; topluluk temelli dayanışma sağlayan; doğayla kutsal bir ilişki kuran; değer ve inançların kuşaktan kuşağa aktarılmasına yönelik çeşitli kuşak kanallarını birbirine bağlayan; belirsizlik zamanlarında kolektif repertuvar ve yenilenme dinamikleriyle işleyen, zengin ve çok katmanlı bir toplumsal kurum işlevi görür. Yerel sözlü kaynaklar, etnografik tezler, saha görüşmelerine dayanan makaleler ve güncel kamusal canlandırmalar birlikte değerlendirildiğinde Gağan'ın oruç, cem, ziyaretler, su ve buğdayla arınma, dolaşım, yiyecek toplama, evde ortak sofraya oturma ve Khalkek/Khal u Fatık (Yaşlı Adam ve Fatma) gösterileri aracılığıyla "topluluğun" hem sembolik hem de maddi yeniden üretim işlevlerini yerine getirdiği görülmektedir[2]. Khal Gağan, Kalo Gaxan, Gaxand, Gağan, Gaxan, Kagand ve Gağant[3] adlarıyla temsil edilen yerel çeşitliliği görmek, bu ritüelin hem dilsel çeşitliliğini hem de mekan ve yerellik yansımalarını hem de yerel aidiyet ağları içindeki dolaşımının varlığını gösterir.

Ritüelin analitik önemi, mevsimsel dönüşümü sembolize etmesinin de ötesine uzanmaktadır. Gağan, Tunceli Aleviliğinin toplumsal örgütlenme yapısı içinde var olan rızalık, pir-talip ilişkisi, cem üzerinden kurulan ahlaki denetim, ziyaret kültürü ve kutsal doğa anlayışıyla bağlantılı olarak icra edilmektedir. Tunceli Aleviliği araştırmaları, inancın yalnızca bir ibadet sistemi olmadığını; toplumsal yaşamı şekillendiren bir yol-ritüel sistemi olduğunu vurgular. Buna göre cemler; çatışma çözümü, kopmuş gruplar arasında barışma, toplumsal huzur ve etik özdenetimin kuşaktan kuşağa aktarılması işlevlerini yerine getirir[4]. Bu çerçeveye dayanarak Gağan'ın yalnızca bir "şenlik" olarak değil, toplumsal yeniden üretimin bir parçası olarak anlaşılması gerektiği ortadadır. Elde edilen veriler, Gağan'ın yedi temel düzlemde işlev gördüğünü ortaya koymaktadır: Kimlik ve kolektif belleğin yeniden üretimi; rızalığın tesis edilmesi, uzlaşmanın sağlanması; topluluk içinde dayanışmanın inşa edilmesi; karşılıklı yardımlaşmayı ve paylaşma yoluyla iş birliğine dayalı bir ritüel ekonomi; kutsal mekanlar, sular, dağlar, hayvanlar ve bereket sembolleri aracılığıyla insan-doğa ilişkilerini düzenlenmesi; çocuklar, gençler ve göçmen kuşakları arasında kültürel aktarımı;

---

2 Ahmet Kerim Gültekin, Gağan 1, Alevi Ansiklopedisi, 2025

3 Tessa Hofmann, Gağan 2, Alevi Ansiklopedisi, 2025; Munzur Çem, Dersim Merkezli Kürt Aleviliği, Vate Yayınları, İstanbul 2009, s.61

4 Ali Yaman, Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar, Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2004, s.97-106

kış eşiğiyle ilişkili kıtlık tehditinin yarattığı toplumsal belirsizliklere karşı kolektif psikolojik dayanıklılığı güçlendirme. Gağan'ın kamusal performans, belgesel, üniversite etkinliği gibi modern alanlardaki dönüşü ve diasporadaki pratikler, ritüelin donmuş ve bir tür fosilleşmiş form olmadığını; her yeniden icra edilişinde yeniden toplumu biçimlendirilmeye devam eden, yaşayan bir mirasın parçası olduğunu ortaya koymaktadır[5].

Bu çalışma, bu noktalardan hareketle iki soruya yanıt aramaktadır: Birincisi, Gağan ritüeli Tunceli'de hangi somut toplumsal işlevleri yerine getirmektedir? İkinci olarak, bu işlevler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda kültürel ve doğal mirasın korunmasına odaklanan, yeşil ekonomiye dayalı bir politika geliştirme çerçevesini nasıl temellendirmektedir? Bu sorular amaçsız değildir; zira ritüelin kendisi son yıllarda yeniden daha fazla görünür hale gelmiş, örneğin Munzur Üniversitesi çevresindeki etkinlikler ve Gağan etrafında şehir merkezinde gerçekleştirilen yürüyüş/oyun pratikleri onu ölü bir mirastan ziyade yaşayan bir mirasa dönüştürmüştür.

Bu nedenle Gağan'ı, Birleşmiş Milletler sistemindeki Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının-dünyanın kültürel ve doğal mirasını koruma ve güvence altına alma çabalarını güçlendirme-uygulanabilir yerel ve yaşayan bir karşılığı olarak görmek mümkündür. Bu tür bağlantılar ancak ritüelin, müze eserlerine benzeyen bir "folklorik gösteriye" dönüştürülmemesi; topluluğun ritüel üzerindeki özne konumunun korunması; kutsal/doğal mekanlarla yerel taşıyıcıların ilişkilerin devam etmesi ve yerel taşıyıcıların gündelik pratiklerinin bu ritüel doğrultusunda sürdürülmesi halinde anlamlıdır. Bu makale de Gağan'ın korunmasını yalnızca dokümantasyon olarak kayıt altına alınmasını ele almakla kalmayıp; katılımını, eğitimini, yerel dilini, çevreye saygıyı, ritüel ekonomisini ve yönetişimi de içerisine alan bir sorun olarak görmektedir[6].

Çalışma bu çıkarımlardan yola çıkarak şu alanlar için öneriler sunmaktadır: Gağan'ın korunmasını hedefleyen topluluk temelli envanter çalışmaları, sözlü tarih ve dijital arşiv; yerel dillerde eğitim materyalleri; ritüel taşıyıcılarına yönelik mikro hibeler; planlama sürecinde çevresel taşıma kapasitesini dikkate alan eko-kültürel rota tasarımı; okul-cemevi-köy bağlantısını bir araya getiren kuşaklararası atölyeler; ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile uyumlu, izlenebilir kamu harcaması. Buna göre Gağan'ı korumak, hem geleneğin sürdürülmesi hem de Tunceli'de toplumsal barışın, kültürel çeşitliliğin ve yerel kutsal-doğal peyzajla kurulmuş ilişkinin sürdürülmesine katkı sağlar.

---

5 Gültekin, agm.

6 Unesco, 2003, md.2, 11-15

Teorik Çerçeve

Gağan üzerine literatür nispeten sınırlıdır. Bununla birlikte, erişilebilen kaynakların çoğunluğu ya doğrudan ritüelin kendisiyle ilgilenmekte ya da onun sosyal işlevlerine çok az yer vermektedir. Bu nedenle bu araştırma, Gağan ritüelinin sosyal işlevlerini, üç farklı bakış açısını merkeze alarak onu çözümlemeyi amaçlamaktadır: İlk olarak, Gağan, yaşayan bir kültürel miras ve topluluk temelli süreklilik olarak değerlendirilmektedir. İkinci olarak, ritüellerin toplumsal bütünleşmeyi, eşik olma durumunu (liminalite) ve birliktelik duygularını (communitas) harekete geçiren süreçler olarak değerlendiren antropolojik bakış açısını benimser. Son olarak da Gağan'ı kültürel, toplumsal ve çevresel boyutlarıyla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmayla ilişkilendirmektedir. UNESCO'nun çalışmalarının ayrılmaz bir parçası olan 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'ne göre somut olmayan kültürel miras, toplulukların kendi miraslarının parçası saydıkları gelenekler ve bu mirasın kullanılmasına yönelik uygulamalar, temsiller, ifadeler, bilgiler, el sanatları, gösteri sanatları, ritüeller, şenlikler; ayrıca bunlarla ilişkili kültürel mekanlar ve bunların kullanımı için gerekli olan araç-gereçler, öğelerdir. Sözleşme, kuşaktan kuşağa aktarımın, mekan ve tarihsel bağlamla kurulan karşılıklı ilişkiler içinde sürekli olarak yeniden yaratılarak gerçekleştiğini vurgular. Aynı sözleşme; eğitimi, farkındalığın artırılmasını, kapasite geliştirmeyi, topluluk katılımını ve somut olmayan mirasın görüldüğü alanların korunmasını da özellikle öne çıkarır[7].

Bu bakış açısından Gağan ritüeline bakıldığında, Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, doğrudan Gağan ritüeline uygulanabilir. Çünkü ritüel yalnızca "geleneksel bir etkinlik" değildir; aynı anda dil, icra (performans), toplumsal pratik, kutsal mekan, doğa bilgisi ve topluluk hafızasını birlikte içeren somut olmayan miraslar birikimidir. Zaten bu çalışma da Gağan ritüelini, bir taraftan geçiş ayinleri kuramının klasik üçlü yapısı çerçevesinde, yani ayrılma, eşiksellik (liminalite) ve yeniden bütünleşme bağlamında, diğer taraftan da toplumsal, kültürel ve inançsal açıdan büyük önem taşıyan cem ritüelinden hareketle, Kağan ritüelinin toplum içinde rızalık, uzlaşma ruhunu, özdenetimi, problem çözmeyi ve birliği nasıl inşa ettiğini açıklayan işlevsel bir karşılaştırma zemininde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kuramsal hat, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile örtüşmektedir. UNESCO'nun (2017) geliştirdiği "Kültür 2030" göstergeleri, kültürü, yalnızca bir kalkınma sektörü olarak değil; sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları da içine alan dönüştürücü bir sektör olarak çerçeveler. Bu göstergeler, kültürel ve doğal mirasın korunması için harcamaların izlenmesini de gerektiren Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

7 Unesco, 2003, md.2, 11-15

(11.4) ile ilişkilendirilir: Böylece mirası korumaya yönelik hedef, yalnızca soyut bir iyi niyet beyanı olmaktan çıkarak yönetilebilir ölçütler alanına taşınır. Sonuç olarak, Gağan'ı korumak yalnızca geçmişe bir saygı değildir; veriye, bütçelere ve kurumlar arası yetkinliklere sahip, topluluk katılımını da içine alan bir sürdürülebilirlik politikasıdır[8].

Araştırmanın birinci aşamasında ritüelin olay örgüsü sistematik biçimde çıkarılmış; ikinci aşamada bu olay örgüsü toplumsal işlevlere göre sınıflandırılmış; üçüncü aşamada ise her bir işlev, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına göre koruma ve yönetişim sonuçlarına dönüştürülmüştür. Bu tür bir tasarım, "saha (alan) verisi bulunmadığında literatür ve arşive dayalı bir analiz" yapılması yönündeki araştırma varsayımıyla da uyumludur. Bu nedenle analiz, dayandığı ikincil kaynaklarla sınırlıdır: Kuşaklar ve cinsiyetler arasındaki, kırsal ve kentsel deneyimler arasındaki farklılıklar ve diasporaların kullanım biçimleri, yalnızca yayımlanmış materyalin izin verdiği ölçüde ele alınabilmiştir. Dolayısıyla önerilen politika seti, ileri saha çalışmalarıyla test edilmesi gereken kuramsal ve uygulamalı bir çerçeve olarak görülmelidir.

Gağan Ritüelinin Tarihçesi ve Uygulama Biçimleri

Gağan, Aralık ayının sonu (25 Aralık) ile Ocak ayının başı (8 Ocak) arasındaki takvime dayalı bir eşik (geçiş) ritüelini ifade eder (Kul, 2015:4); ancak yerel ve akademik kaynaklara göre, bu ritüelin sınırları bölgeye göre farklılık gösterebilmektedir. Günümüze ait yerel anlatılar, 28 Aralık–13 Ocak gibi daha uzun bir uygulama süresini kaydederken, bazı yerel aktarımlar Ocak ayının ilk Perşembesine odaklanır ve bugünü kutsal kabul eder[9]. Gültekin, miladi takvim ile yerel takvim arasında görülen bu farklılığın, Gağan'ın "eski zaman/ eskiyen zaman" kavrayışıyla ilişkili olduğunu belirtir. Tarihlerdeki bu farklılıklar ve ritüelin niteliğindeki dönüşümler, ritüelin zayıfladığı anlamına değil; aksine onun yerel icra biçimlerine göre büyüyen yaşamsal karakterini gösterir[10].

Arınma, bolluk, bereket ve kolektif aidiyet ritüelin merkezinde yer alır. Kaynaklar, temel uygulamalar olarak; üç günlük bir orucun tutulmasını, köyün çevresindeki ve kutsal yerlerdeki mekanları ziyaret etmeyi, yakarışta bulunmayı, mum ve ateş yakmayı, bir araya gelme/ayin icra etmeyi (cem), haşlanmış buğdayın eve, ahıra ve su kaynaklarına serpilmesini ve yeni yılın ilk gününde su ile çevresel arınmanın yapılmasını, zerefet, dane, niyaz ve

8 Unesco, 1972, md.4

9 Turizm ve Kültür Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı-Kültür Atlası, 2020

10 Gültekin. agm.

pesare gibi yiyeceklerin hazırlanmasını sayar[11]. Yerel kayıtlar, ayrıca çocuklara verilen "Danuye Gağandi"yi, komşuların çağrılmasını ve "babıko"nun içine yerleştirilen niyet amaçlı çubuklardan bahsetmektedir. Bütün yapılan bu ritüeller, yeni yılı, talih, bereket, sağlık ve topluluk refahı üzerinden kuran çoklu bir sembolizme işaret etmektedir[12].

Gağan'ın Khalkek ya da Khal u Fatık adı verilen seyirlik bölümü onun en ayırt edici özelliğidir. Kul'un saha derlemelerine göre, bu oyunda yaşlı erkek figürü Khal (yani yaşlı adam), genç eş figürü Fatık (yeni gelin) ve bir hizmetkar/yardımcı figür (eşlikçi), ilişkisel bir oyun kurulacak şekilde canlandırılır; insanlar evden eve dolaşır; evlerden yiyecek toplanır; ve bu oyunda topluluk hem izleyici hem de aktif katılımcıdır. Eski yılın ölümü ve yeni yılın doğuşu, oyunun dramatik doruk anında sembolik bedensel jestlerle temsil edilir. İzleyen ile izlenen arasındaki ilişkiyi inceleyen Kul'a göre bu ritüel, pasif bir izleyicilik olarak değil; katılımın, katılımlı ve etkin biçimde iç içe geçmiş katılımlar anlamına geldiği, topluluk temelli bir dramaturji olarak doğrulanmaktadır[13].

Ritüelin sonunda sonra elde edilen yiyecekler, birlikte tek bir tencerede hazırlanır ve ardından çoğunlukla yoksul hanelerle paylaşılır; bu durum da Gağan aracılığıyla toplumsal düzeyde uygulanan bir yeniden dağıtım bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu mantık, son yıllarda kamusal alanlarda yapılan kutlamalarda da görülmeye devam etmiştir: 2024 yılının sonunda, şehir merkezinde esnaf ve yurttaşlardan toplanan bağışların ihtiyaç sahibi kişilere verildiği bildirilmiştir; ayrıca Munzur Üniversitesi çevresindeki 2024–25 dönem kampüs etkinlikleri sırasında, kampüs/şehir içi performanslar bir arada yer almış; etkinlikler boyunca belgesel gösterimi ve dualar (gülbenk) yapılmış ve ayrıca yöresel yemekler ikram edilmiştir. Bu, ritüelin hala tamamen kırsal kökenlerinden kopmadığını; aksine kentte, üniversitede ve kamusal gösteri mekanlarında yeni bir görünürlük kazandığını göstermektedir. Aşağıdaki tablo, literatüre dayalı olarak Gağan'ın başlıca ayin bileşenlerini ve sosyal işlevlerini karşılaştırmaktadır:

---

11 Çem, age, s.61

12 Gültekin, agm.

13 Ali Ekber Kul, Dersim Bölgesinde Gerçekleştirilen Gağan ve Khalkek Oyunu Bağlamında Seyreden-Seyredilen İlişkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015, s.44

Ritüel bileşeni	İcra biçimi	Baskın toplumsal işlev	İkincil işlev	SKA 11.4 ile bağı
Üç günlük oruç	Yıl eşiğinde bedensel/ simgesel arınma	Öz-disiplin ve eşik deneyimi	Topluluk için ortak zaman üretimi	Yaşayan ritüel bilgisinin korunması
Ziyaret ve niyaz	Kutsal mekan ziyareti, ateş/ mum, dua	Kutsal mekanla bağ kurma	Doğa-kutsal ilişkisinin yenilenmesi	Kültürel ve doğal mirasın birlikte korunması
Cem ve gülbenk	Kolektif ibadet, dua, rızalık	Toplumsal barış ve ahlaki denetim	Kimlik ve yol-erkan aktarımı	Topluluk temelli miras sürekliliği
Khalkek/Khal u Fatık oyunu	Ev ev dolaşan katılımcı performans	Kimlik ve hafızanın dramatik yeniden üretimi	Mizah, tersyüz etme, aidiyet	Gösteri sanatları ve ritüel repertuarın korunması
Yiyecek toplama ve ortak sofra	Bağış, pişirme, paylaşım	Ritüel ekonomi ve dayanışma	Yoksullara destek	Mirasın toplumsal kapsayıcılıkla korunması
Buğday ve su pratikleri	Serpme, dağıtma, bereket niyeti	Çevresel/ kozmolojik düzenleme	Ev-ahır-su kaynağı arasında kutsal bağ	Doğayla ilişkili bilgi ve uygulamaların korunması
Çocuklar ve gençlerin katılımı	İzleme, eşlik etme, kampüs/kent performansı	Kuşaklararası aktarım	Yerel dil ve sembollerin öğrenimi	Mirasın sürdürülebilir yaşayabilirliği

Gağan'ın olay dizisini, toplumsal sonuçlarıyla birlikte şematize etmek de mümkündür. Aşağıdaki akış, ritüelin yalnızca sembolik bir anlatı değil, topluluğu yeniden örgütleyen bir süreç olduğunu görünür kılar:

Aşama	**Ritüel Pratik**	**Açıklama**	**Toplumsal İşlev**	**Kuramsal Kavram**
1.	Eski yılın son günleri	Zamanın döngüsel yapısında geçiş evresi	Kolektif farkındalık	Liminalite
2.	Oruç ve arınma	Bedensel ve ruhsal disiplin	Öz denetim	Ritüel arınma
3.	Ziyaretlere gitme	Kutsal mekanlarla temas	Doğa-kutsal bağı	Kutsallık
4.	Cem ve gülbenk	Kolektif ibadet	Toplumsal barış	Rızalık

Aşama	Ritüel Pratik	Açıklama	Toplumsal İşlev	Kuramsal Kavram
5.	Khalkek oyunu	Ritüel performans	Kimlik ve hafıza	Performativite
6.	Ortak sofra	Paylaşım ve tüketim	Dayanışma	Ritüel ekonomi
7.	Yeni yıl kutsaması	Yeni zamanın başlangıcı	Gelecek tasavvuru	Kültürel aktarım

Gağan ayinindeki olaylar dizisi yalnızca sembolik bir anlatı olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının ve kolektif kimliğin performatif biçimde kendini yeniden üretmesine dayanan çok katmanlı bir süreç olarak da görülebilir. Bu bağlamda, ayinin başlangıcını işaret eden eski yılın son günleri; zamanın döngüsel olduğuna dikkat çekerek bize bir ara evreyi (eşik evresini) hatırlatır. Bu durum, üç günlük oruç ve arınma pratikleriyle sürer. Bu uygulamaları yerine getirmenin amacı kişisel özdenetim sistemleri geliştirmek olsa da, aynı zamanda kolektif bir arınma sürecini başlatır. Arınma sürecinin ardından yapılan ziyaretlere gitme ve niyazlar, kişinin kutsal mekanlar ve doğa arasındaki bağın yeniden kurulduğu bir anı yeniden üretir. Bu ziyaretler, ayinin yalnızca toplumsal değil kozmolojik bir niteliğe sahip olduğunu açıkça ortaya koyar. Ardından icra edilen cem ve gülbenkler (ilahiler) ise hem rızalık ilkesinin somutlaştığı bir ritüel mekanı; ayrıca toplumsal barışı ve uzlaşmayı yeniden üretmeye yönelik çabalar olarak da görülebilir. Bu ritüelin teatral ve performatif yönünü temsil eden Khalkek (Khal u Fatık) temsili, kolektif belleği yeniden canlandırırken kimliğe dair unsurları görünür kılar ve onları kamusal biçimde yeniden sahneler. Bu aşamayı izleyen yiyecek toplama ve paylaşılan ortak bir sofra uygulaması dayanışmayı yayan bir kültürü pekiştirir; ancak aynı zamanda, paylaşım üzerine kurulu bir toplumsal düzen anlamında "ritüel ekonomisi" diyebileceğimiz şeyi yeniden üretir. Yeni yılın kutsanmasıyla ilgili son edim, bu süreçlerin tümünün bir sentezidir. Yeni bir döneme ve zaman dilimine geçmek bir kutsama edimi olmakla birlikte, aynı zamanda kuşaklar arası aktarımı güçlendirmektir ve de topluluğun ortak imkanlar etrafında uzlaşı kurmasını sağlamak üzere geleceğe dönük bir tasarım planı oluşturmaktır. Bu anlamda Gağan ritüeli, bireysel deneyim ile toplumsal bütünlüğü birleştiren, geleneği yaşatarak sürekliliği sağlayan ve toplumsal yaşamı yeniden örgütleyen dinamik bir gelenek, kültürel pratik olarak değerlendirilebilir.

Gağan Ritüelinin Toplumsal Fonksiyonları

1.Kimlik ve Kolektif Belleğin Yeniden Üretimi

Gağan ritüelinin en önemli toplumsal işlevlerinden biri, topluluğa her yıl kendisini yeniden hatırlamayı ve adlandırmayı anımsatmasıdır. Gültekin'in vurguladığı üzere, bu ritüel, bugün geçmişte olduğu gibi, "Dersimlilik" adı verilen mikro etno-kültürel bir kimlik için muhtemelen önemli bir sembolik gösterge olarak hizmet etmektedir; son dönemde yapılan kamusal canlandırmalar da bu işlevi desteklemeye yardımcı olmaktadır. 2024 ve 2025 yıllarında üniversitede ve şehir merkezinde gerçekleşen etkinliklerde ritüelin sadece yaşlı kuşaklar tarafından değil, gençler ve öğrenciler tarafından da benimsenmesi, Gağan'ın yalnızca bir hafıza mekanı değil, aynı zamanda bir kimlik performansı olduğunu ortaya koymaktadır[14].

Bu işlev, salt "gelenekleri hatırlama"nın ötesine geçer. Ritüelin ev ev dolaşarak kapı eşiklerini geçmesi, ortak kelimeler/sözler üzerinden topluluğu toplama biçimi ve bir araya gelenleri kutsaması, maddi mekanlarda kimliğin dolaşımına karşılık gelir. Böylece o, soyut bir aidiyet duygusundan kimliği çekip beden, ses, kostüm, yiyecek, dil ve güzergah aracılığıyla edimsel olarak üretilen bir deneyime dönüştürülmektedir. Özellikle herkesin bildiği, ancak her seferinde yeniden yaratılan Khalkek oyununun mizahi-ritüel dramaturjisi, hafızanın anlatıdan ziyade icra yoluyla, performansla daha fazla gönderme yaptığını ileri sürmeyi mümkün kılar[15]. Bu anlamda Gağan, yerel sakinlerin kendilerine özgü dini inançlarını ve kültürel etkinliklerini, pratiklerini halk arasında görünür kıldıkları bir alan niteliğindedir. Bu mirasın korunması, kültürel çeşitliliğin tanınması yoluyla toplumsal barışa ve kapsayıcılığa bir katkıdır. Bir topluluk ne kadar kendini ifade edebilir ve kendi mirasını sahiplenebilirse, sürdürülebilir bir gelecek yaratma konusunda o kadar daha iyi motive olma olasılığı vardır.

2. Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma

Gağan'ın en önemli toplumsal işlevlerinden biri, ekonomik ve toplumsal hiyerarşiyi sembolik olarak parçalayarak çözmesidir. Bu süreçte, Khal Gağan köyde ya da çevrede evden eve dolaşır; un, yağ, şeker, bulgur ve benzeri temel gıda maddeleri gibi erzakları toplar. Bu yardımların derlenip bir araya getirilmesi yalnızca eğlence amacı taşımaz; topluluk içinde dayanışmayı güçlendiren paylaşım için önemli bir araca dönüşür. Toplanan gıda, özellikle kışın zorlu koşulları sırasında risk altında olan ailelere dağıtılır; toplanan

14 Gültekin, agm.

15 Kul, age, s.44

gıdalarla bu kişiler desteklenir. Böylece Gağan, bireysel karşılıklı yardımlaşma meselesi olmaktan çıkarak kolektif bir toplumsal dayanışma ritüeline dönüşür.

Bu anlamda Gağan, Anadolu'nun en eski geleneksel karşılıklı yardımlaşma kültürü olan imeceyi de oldukça andırır. Ekonomik durumları gözetilmeksizin tüm toplum bu yardıma katıldığı için, bütün sosyal sınıflar arasında ortak bir sorumluluk duygusu oluşmaktadır. Zenginle yoksul arasındaki ayırım, geçici de olsa ortadan kalktığı için sosyal mesafe kısalmakta ve dayanışma güçlenmektedir; ortak insanlık vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu paylaşım yalnızca fiziksel ve maddi bir yardım değil, aynı zamanda özellikle kışın zorlu aylarında manevi bir destek de olur. Komşularıyla aralarında bir bağ hissetmelerine ve bu sosyal bağları pekiştirmelerine yardımcı olarak, yalnız olmadıklarını bilmelerini sağlar. Ayrıca Gağan'ın içinde var olan bir başka yön de paylaşım odaklı doğasıdır; bu da geleneksel toplumların sosyal düzenini dengeleyerek korur. Böylece, yardım alan ailelerin bu kültürel ritüel nedeniyle damgalanmaması ya da toplumsal olarak dışlanmaması, aksine bu ritüelin bir parçası olarak görülmeleri, dayanışma kültürünün kuşaktan kuşağa aktarımını güçlendirir. Dolayısıyla Gağan sadece bir eğlence ya da mevsimlik bir kutlama değil; sosyal adalet, eşitlik, paylaşma ve dayanışma gibi değerleri somutlaştıran geleneklere sahip önemli bir kültürel mirastır.

3.Toplumsal Bağ, Rızalık ve Ahlaki Düzen

Alevi topluluğunun ritüel düzenini inceleyen çalışmalar, cemlerin toplum ile birey arasında uyumun sağlanmasına, şikayetlere yönelik çözümler üretilmesine, uzlaşmaya (helalleşme) imkan tanınmasına ve iç disiplinin tesis edilmesine merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca Gağanın cem ve gülbeng boyutu, bu genel yapının takvimsel eşikte yoğunlaşmış bir formu olarak görülebilir. Nitekim, Tunceli'deki cemlerin "muhasiplik oluşturarak dayanışmayı sağladığını, birbirleri ile küs olanları barıştırdığını, pir ve huzurdaki topluluk karşısında, sorunları olan bireyleri bir tür sorgudan geçirerek onların kişisel, ailevi ve toplumla ilgili olan sorunlarını çözdüğünü, birlik ve beraberliği sağladığını belirten çalışmalar bulunmaktadır.[16] Anadolu Aleviliği literatürü de cemlerin rızalık ve topluluk içi sorun çözümü bakımından benzer derecede işlev gördüğünü belirtir.[17]

Bu koşullarda Gağan, sosyal bağların yenilenmesi için "takvim-temelli bir fırsat yapısı" oluşturur. Yeni yıla girerken amaç, topluluğun kendisini yeniden

16 Cafer Solgun, Dersim… Dersim…, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.68; Ali Kaya, *Tunceli (Dersim) Kültürü*. Can Yayınları, İstanbul 2004, s.121

17 Ali Yaman, *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar*. Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları 2004, s.99-106; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2002, s.290

bir bütün olarak hayal etmesi, birbirini uzlaşı ruhuyla kabul etmesi ve temiz bir toplumsal zemin yaratmadır. Böylece ritüel yalnızca bir şenlik değil, ahlaki muhasebe ve kamusal denetim için düzenlenmiş bir zaman aralığıdır. Gağan'ın kamusal yüzündeki haz ve oyun ile topluluk alanındaki özeleştiri süreçleri ve karşılıklı rıza birlikte birbirini tamamlar; ritüel aynı anda bu iki dili birden konuşur.

4.Ritüel Ekonomi ve Yeniden Dağıtım

Gağan'ın en doğrudan, somut sosyal işlevlerinden biri de tartışmasız "ritüel ekonomi"dir. Badem, ceviz, kuru üzüm, kayısı, un ve şeker gibi ev bağışlarını toplamak; onları bir topluluk tenceresinde birlikte pişirmek; ve bazı bölgelerde bunu özellikle en yoksul evlerde hazırlayıp tekrar topluluğa dağıtmak, ritüelin piyasa-dışı karşılıklılık ve yeniden dağıtım mantığını yerleştirdiğini gösterir.[18] Günümüz modern toplumunda ve kamusal kutlamalarda esnaflardan ve halktan para toplanıp onun ihtiyaç sahibi yoksullara dağıtılması, bu mantığın form değiştirse de devam ettiğini doğrulamaktadır.

Bu anlamda Gağan, yalnızca söylemsel olarak değil aynı zamanda maddi olarak da dayanışma üretir. Yiyecek dağıtımı, niyaz ve ikram dolaşımı; yoksullara yönelik dağıtım; evlerinden ayrılmış kadın aile üyelerine verilen hediyeler; çocukların dağıtım ritüellerine dahil edilmesi, bu ritüelin toplumsal refahı sağlayan bir mekanizma olarak gizil bir güce sahip olduğunu ve topluluk bağları kurmak için bir araç işlevi gördüğünü gösterir. Günümüz modern refah devletleri ölçeğinde bu fiiller küçük ölçekli görünebilse de, topluluk düzeyinde bu uygulamalar güven, itibar ve karşılıklılık sermayesi yaratır. Ritüeli "sahne performansı"na indirgemek, tam da bu nedenle onun ekonomik-toplumsal omurgasını görünmez kılar.

5.Ekolojik Bilinç ve Doğa İle Uyum

Gağan, aynı zamanda Tunceli bağlamında insan ile doğa arasındaki ilişkilerin ritüel yolla düzenlenişi de sağlamaktadır. Çünkü bu ritüelin içeriği, doğanın döngülerine (kış dönümü) duyulan saygı üzerine kurulmuştur. Kutsal mekanların ziyareti ve doğaya sunulan lokmaların yer aldığı uygulamalar; aynı zamanda bireyin çevre ile arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. Bu uygulamalar, Birleşmiş Milletler'in çevreyle ilgili hedeflerinde var olan "doğa ile insanlar arasında denge" prensibinin insanların bilincine yerleşmesini ve onun canlı kalmasını sağlamaktadır. Tunceli Aleviliği inanç sistemini inceleyen çalışmalar, bu inanç sisteminin doğaya ya da tarihi mekanlara zarar vermeyen bir ziyaret kültürüyle karakterize edildiğini; bölgedeki din anlayışında doğa

18 Gültekin,agm.

ve insan sevgisinin inancın merkezinde olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda, Alevilikte dini ziyaretlere konu olan yerlerin dağlar, tepeler, göller ağaçlar, hayvanlar, sular, kayalar ve dikilitaşlar gibi "olağandışı" coğrafi olgularla doğrudan ilişkili olduğunu ya da bu coğrafi özelliklerin zaman içinde ilahi işaretler olarak yorumlandığını göstermektedir.[19]

Gağan'ın su ve buğday uygulamalarına anlamını kazandıran şey, bu kutsal doğal düzenin içindedir. Buğdayı haşlayıp evin, ahırın ve su kaynaklarının üzerine serpmek; yılın ilk günü suyu ev ve hayvan barınaklarına saçmak; yiyecek artıklarını hayvanlara ya da su kaynaklarına bırakmak, bolluğun, bereketin insanın hane halkıyla sınırlandırılmadan çevresel bütünün her yerine nasıl dağıldığını düşündürür. Ayrıca Tunceli'de kutsal hayvanlar, su ve dağlar etrafında şekillenen inanç kompleksinin (örneğin bir dağ keçisinin, geyiklerin Hızır ile ilişkilendirilmesi gibi[20]) işaret ettiği şey, ritüelin çevresel boyutlarının, geniş kapsamlı bir Alevi kozmik-ahlakının içinde yer aldığını göstermektedir.

Dolayısıyla, Gağan'ın korunması, sadece performans repertuarını güçlendirmek değil, ritüelin dayandığı su kaynaklarını, ziyaret güzergahlarını, kırsal hane düzenlerini ve kutsal-doğal peyzaj algısının da korunması anlamına gelmektedir; ilke olarak bu, sürdürülebilirlik bilgisiyle büyük ölçüde örtüşür: Biyokültürel canlanmayı hedefleyerek insanın doğal peyzajlar üzerindeki dönüşümünü yönetmek. Burada, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bağlamında, görünür sonuçları olan kritik bir ilişki vardır: Kültürel miras ile doğal miras arasındaki geçirgenlik, bir teorik bir olgu olarak değil, pratik bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.[21]

6.Kuşaklararası Aktarım ve Dilsel Süreklilik

Bilgi aktarımı, sürdürülebilir kalkınmanın merkezindedir. Gağan'ın sözlü geleneği hala, çocuklara masallar, tekerlemeler ve oyunlar aracılığıyla toplumsal davranışları, değerleri öğretmektedir. Yaşlı odağında gerçekleştirilen bu ritüel, modernleşme nedeniyle kuşaklar arası çatışmadan doğan gerilimi azaltmakta ve toplumsal hafızanın nesiller boyunca sürmesini sağlamaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği, özellikle genç kuşaklar olmak üzere toplulukların benimsediği yaklaşımlara ve attığı adımlara bağlıdır. Bu nedenle UNESCO'nun 2003 Sözleşmesi, eğitim, farkındalık ve topluluklar içi

19 Fuat Bozkurt, *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s.168-195; Gürdal Aksoy, *Dersim Alevi Kürt Mitolojisi Raa Haq'da Dinsel Figürler*, Komal Yayınları, İstanbul 2006, s.65; Ahmet Kerim Gültekin, *Tunceli'de Kutsal Mekan Kültü*, Kalan Yayınları, Ankara 2004, s.99; Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.353-417

20 Aksoy, age, s. 287

21 Unesco, 2003, md.14

aktarımı merkezine almıştır. Bu doğrultuda Gağan uygulamaları olan buğdayın çocuklara dağıtılması, niyet oyunları, kapı kapı dolaşılarak yapılan fiiller ve seyirlik oyuna eşlik etme biçimleri gibi unsurlar, genç kuşakları pasif izleyici olarak değil, onları ritüel dilinin ve davranış repertuarının olası taşıyıcılarına dönüştürür.[22]

Günümüz üniversite etkinlikleri, bu eski kültürel mirasın farklı kanallarla da aktarılabileceğine dair başka potansiyel yolların da olabileceğini bize göstermektedir. 2024 kampüs odaklı kutlamalarda, Munzur Üniversitesi Zaza Dili Kulübü tarafından organize edilen akademik konuşmalar, belgesel gösterimi, gülbenkler ve yerel yemeklerin birlikte sunulması bu ritüelin çağdaş pedegojik ortamlarla birleştirilebileceğini örneklendirmektedir. Bu etkinlikler, eski ritüel uygulama biçimlerinin çağdaş etkinliklerle birleşebileceğini ve modern kampüslerde öğrenmeye devam edilebileceğine yönelik doğrudan bir kanıt sunmaktadır. Bu da Gağan'ın artık yalnızca yaşlılar tarafından hatırlanan bir ritüel olmadığını, yeni ortamlara uyarlanarak sınıflarda, dijital bellek alanlarında ve kampüslerde yeniden öğrenilen bir miras haline geldiğini düşündürmektedir.

7.Kriz, Belirsizlik ve Dayanıklılık Yönetimi

Gağan'ın "kriz yönetimi" işlevi, modern teknik afet yönetimi anlamında değerlendirilmemeli; daha ziyade kış mevsiminin kapısında beliren belirsizliği, yoksunluğu ve toplumsal kırılganlığı yönetecek bir güç olarak ele alınmalıdır. Bu yorum, ritüelin arınma, bolluk-bereket ve dayanışma kavramlarıyla örülmüş olmasından ve ortak sofra paylaşımı ve diğer paylaşım mekanizmaları içermesi ve de ritüelin mevsimin en zor zamanına denk gelen konumuyla da desteklenmektedir. Ritüelin, dayanışma ve hayatta kalmak için özellikle kış gündönümünün etrafına yerleştirildiği belirtilmektedir.[23] Yine yerel haberlere bakıldığında da bu ritüelin bağış ve ikram boyutunun günümüzde mevcudiyetini sürdürdüğü görülmektedir.

Bu mekanizma burada çift yönlüdür. Ortak yemekler ve yeniden dağıtım, maddi kırılganlığı hafifletirken; cem, dualar, gülbenkler ve tiyatral mizaha bağlı uygulamalar, topluluğun duygusal yükünü dönüştürür. Coşkun, cem üzerine yaptığı analizde bazı önemli işlevleri tespit eder ve bunlar şu şekildedir: Manevi yenilenme, topluluk önünde hesap verme, rızalık elde etme ve iç huzuru bulmak gibi[24] Cem ritüelinin bu fonksiyonları Gağan ritüelinin içindeki benzer süreçleri

22 Unesco, 2003, md.14

23 Gültekin, agm.

24 Nilgün Çıblak Çoşkun, *Anadolu Alevilerinde Cemler Ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri*, Folklor/Edebiyat, cilt:20, sayı:78, 2014/2. 9-28, s.25

anlamamıza yardımcı olurlar. Bu nedenle Gağan, ortaklaşa geliştirilen bu ritüel aracılığıyla mevsimsel ve toplumsal belirsizliği kontrol eder.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile İlişki ve Koruma Politikaları

Birleşmiş Milletler, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından olan kentsel ve toplumsal sürdürülebilirlik politikasının merkezine "kültürel ve doğal mirasın korunmasını" yerleştirmektedir. Bu hedef, başlangıçta 2017 Birleşmiş Milletler gösterge çerçevesinde "dünyanın kültürel ve doğal mirasını korumak ve muhafaza altına almak için çabaları güçlendirmek" olarak tanımlanmıştı; burada Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının alt göstergeleri (11.4), kişi başına düşen kamu/özel harcamalarını izlemeye imkan tanır. UNESCO Culture 2030 çerçevesi ayrıca kültürün sosyal, ekonomik ve çevresel kalkınmaya yatay katkısını görünür kılmayı da hedefler. Bu nedenle, Gağan gibi bir ritüeli Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile kavramsal olarak ilişkilendirmek mantıklıdır; çünkü burada o ritüelin gerçekleştiği kültürel uygulama ve doğal/kutsal alanlar, korunacak unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilgilidir. Gağan'ın Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisine ait somut bir gerekçe de 2003 UNESCO Sözleşmesi tanımlanan miras alanlarının pek çoğunu içermesidir; yani toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler; sözlü ifadeler, gösteri sanatları; doğa ve evrenle ilgili bilgiler ve uygulamalar. Sözleşme, toplulukların katılımını, eğitimin ve mirasın ifade edildiği doğal mekanların korunmasını vurguladığı için Gağan'ın korunması da sadece ses/video kaydı sınırlandırılamayacağını bize göstermektedir. Tunceli'deki inanç mekanları ile kutsal coğrafi fenomenler arasındaki ilişki ve ritüelin içindeki bereket, su, buğday ve hayvan dizgesi bu çoklu bağı desteklemektedir.

Bununla birlikte, mevcut yeniden canlandırma biçimleriyle ilişkili riskler de bulunmaktadır. Kamusal görünürlük kültürel yaşamı zenginleştirebilir; ancak ritüele sadece kostüm, müzik ve seyirlik oyun gibi sadece ritüelin görünür kılınan yönleri ile yaklaşmak; cemi, ziyareti, rızalığı, paylaşım ekonomisini ve yerel dildeki anlamlara dayalı derin bağlamı görünmez kılabilir. İnanç turizmine ilişkin literatür, Tunceli'de çok sayıda ziyaret merkezinin yerel ekonomi için fırsatlara erişim potansiyeline sahip olduğunu öne sürse de, topluluk kontrolüne dayanmayan ve "gösteriye dönüşme" baskı altındaki bu tür bir yönetim, mirasın gelecekteki yaşayabilirliğini zayıflatma potansiyelini içinde barındırmaktadır. Bu durumda, koruma politikası bir denge kurarak, görünürlüğü bağlamla dikkatli bir biçimde birlikte düşünmelidir.

Bu çalışmanın temelini oluşturan "Gağan kültürel mirası" için önerilen politika çerçevesi, Gağan kültürel mirasının korunmasını ve sürdürülebilirliğini

teşvik etmeye yönelik çok katmanlı ve çok katılımcı bir yaklaşımın sergilenmesidir. Bu doğrultuda, önerilenler arasında ilk olarak topluluk temelli bir haritalamadır. Envanterin, köy, mahalle, ocak yapıları ve dede/ana figürlerinin yanı sıra gençlik grupları ve kadın taşıyıcılar da dahil edilerek dinamik biçimde hazırlanması. Böylece kültürel miras, yerel bilgi ve uygulamalara dayalı, güncel ve yaşayan veri olarak sürdürülebilir. İkinci olarak, sözlü tarih ve dijital arşiv çalışmaları önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçeve altında, çok dilli video materyallerinin kaydedilmesi, bu kayıtlar temel alınarak yazılı metinlerin oluşturulması, belgesel filmlerin hazırlanması ve açık erişimli arşivlerin oluşturulması gerekmektedir. Bu yöntem, kültürel hafızanın belgelenmesini sağlayacak ve böylece daha geniş bir kitleye erişimini artıracaktır. Üçüncü politika, kuşaklar arası aktarımı güçlendirmeye yönelik bazı aktarım mekanizmalarına odaklanmaktadır. Bu mekanizmalar, okullar, cemevleri, köy evleri ve üniversiteler arasında iş birlikleri kurulması aracılığıyla atölye çalışmalarının düzenlenmesi yoluyla faaliyetlerini sürdürürler. Bu sayede geleneksel bilgi ve uygulamaların kuşaklar arası aktarımına da katkı sağlanacaktır. Diğer önerilerden biri de kültürel taşıyıcılar için mikro hibe programları vermektir. Bu, kültür üretiminde süreklilik sağlayacak ve dahil olan çeşitli aktörlere destek sunacaktır: Oyun kurucular, müzisyenler, aşçılar, hikaye anlatıcıları ve yerel dil çalışanları. Bu tür destek mekanizmaları, somut olmayan kültürel mirasın devamlılığının sağlanmasında oldukça önemlidir. Ayrıca eko-kültürel rotaların oluşturulması ve ziyaretçiler için davranış kurallarının belirlenmesi planlanmalıdır. Ziyaret ve ritüel yolları için taşıma kapasitesi, atıkların yönetimi, ses yönetimi ve davranışa ilişkin protokollerin belirlenmesi çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik için önemlidir. Yine yerel bütçelerin kültürel miras perspektifinden izlenmesine imkan verecek mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Kaynakların şeffaflığını ve verimliliğini artırmak için belediyelerin, valiliklerin, üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının harcamalarının "miras" başlığı altında programlanarak görünür hale getirilmesi. Politika çerçevesinin bir diğer merkezi unsuru, yerel dillerin ve ifade biçimlerinin korunmasıdır. Ritüel söz varlıklarını Türkçe, Kırmancki ve Kurmanci dillerinde derleyip, bu içerikleri eğitim materyallerine dönüştürmek, kültürel çeşitliliği korumak için önemli bir adım olacaktır. Son olarak, hareketli ritüellerin korunması sağlanırken aynı zamanda sabit mekanların da korunması arasında bir denge olmalıdır. Mirasın hem maddi hem de manevi boyutlarının sürdürebilirliğinin güvence altına alınabilmesi için ritüellerin gerçekleştiği doğal ve kutsal alanlarda, hem çevresel koruma önlemleri hem de kültürel kullanımın aynı anda yürütülmesi gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen önerilerin arkasındaki genel gerekçeler, mirasın bir nesne olarak değil, yinelemeli bir süreç olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Gağan'ın sürdürülebilirliği yalnızca tek bir "festival günü"nü düzenlemekle

ilgili değildir; onun sürdürülebilirliği, icra edildiği dilsel çevre, güzergah, kutsal mekan, ev ziyareti, ortak yemek ile topluluk içi denetim ve hafıza aktarımı gibi birbirini destekleyen unsurlara bağlıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen yerel/ulusal somut olmayan miras envanteri mantığı, Gağan gibi ritüellerde topluluk katılımına ve düzenli güncellemelere dayalı olarak birlikte işlemesi gerekmektedir.

Bir belgenin bir görselin nasıl korunması gerektiğini dikkate alan bir yaklaşıma da ihtiyaç var. Telif hakkı bulunan ve kaynağı belli olan kurumsal görseller için Kültür Portalı ve doğrulanabilir haber ajansları; haritalama ve rota görselleştirmeleri için Ayhan'ın ve Çağlıyan'ın saha çalışmaları[25]; performansın görsel evrimi için Kul'un yaptığı tez çalışmasının ekleri ve izinli belgesel kayıtları[26]; güncel kamusal canlandırmalar için ise 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Munzur Üniversitesi'nde gerçekleştirilen şehir/kampüs etkinlikleri kullanılabilir. Ancak bu süreç, ritüeli "görsel bir tüketim nesnesi" haline getirmek suretiyle değil; topluluktan bağlamsal bilgiler alınarak ve onun rızasının görünür kılınması ile gerçekleştirilmelidir.

Sonuç

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin alt başlıklarından biri olan "dünyanın kültürel ve doğal mirasını koruma ve güvence altına alma çabalarını güçlendirme" hedefi, BM'nin şu ilkesini ortaya koyar: Gağan ritüeli gibi somut olmayan miraslar "korunmalıdır", çünkü bunlar günümüzde yaşayan birer mirastır. Bu geleneğin sürdürülmesi yalnızca onun bir halk geleneğinin ya da folklorik bir gösterinin devam ettirilmesi anlamına gelmemekte, aynı zamanda toplumsal dayanışma yapılarının ve kültürel direnç mekanizmaların korunması anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin tekdüzeliğine karşı Gağan gibi yerel pratikler, sürdürülebilir şehirlerin yalnızca betondan inşa edilmiş yapılarla ilgili olmadığını; yaşayan bir hafıza ve canlı toplumsal bağlarla ilgili olduğunu kanıtlayan yerel uygulamalardır. Bu nedenle, bu gibi ritüellerin turizm metası haline getirilmeden, betimlenerek belgelenmesi, desteklenmesi, sürdürülmesi ve korunması sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin bir bileşeni olmalıdır.

Toplanan bulgular, Gağan'ın ritüel ile kurum arasında bir yerde durduğunu düşündürmektedir. Oruçtan ceme, oyundan ortak sofraya kadar uzanan bu pratikler yalnızca dinsel-sembolik anlam üretmekle kalmamakta; aynı zamanda toplumsal bağları da onarmakta, çevresel dünyayı kutsallık rejimi içine katmakta, maddi malların yeniden dağıtımına imkan vermekte ve kamusal alanda kimliği yeniden inşa etmektedir. Başka bir deyişle Gağan, Tunceli'de

25 Ayhan-Çağlıyan, agm, s.583-606

26 Kul,age, s.7-54

mevsimsel bir toplumsal teknoloji işlevi görmektedir; bunun içinde topluluk kendisini hem içe dönük olarak disipline etmekte hem de dışa dönük olarak kendini görünür kılmaktadır.

Bu nedenle Gağan meselesini yalnızca "folklor" başlıklı bir manşetin altına alarak ele almak yetmemektedir. Aynı şekilde bu, yalnızca inanç turizminin bir türü gibi bir yaklaşımla da ilgili değildir. Ritüeli korumak; kültürel miras, doğal/kutsal mekanlar, dil politikası, topluluk temelli arşivleme, çevre koruma ve yerel refah arasında dokunmuş ilişkilerin kolektif bir sentezini gerektirir. Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının asıl katkısı ve değeri de burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçlarından biri olan "somut olmayan kültürel mirasın korunması" hedefi, korumanın sadece anıtlar ve müzelerle sınırlı bir mesele olmadığını, korumanın gündelik hayatın içinde mevcut olan yaşayan miras süreçlerini de içine alması gerektiğinin altını çizmektedir.

Özetle, Gağan ritüeli Tunceli'de kimlik üretme, dayanışma kurma, ahlaki düzen sağlama, kutsal bir doğaya sahip olma, kuşaklar arası aktarım ve mevsimsel dayanıklılık üretme potansiyeline sahip kompleks toplumsal bir form görünümündedir. Ritüelin yaşaması, sahnede gösterime sokulmasından önce, onu mümkün kılan topluluk ilişkilerinin sürmesine, dilsel belleğine, kutsal/doğal mekanların olmasına ve paylaşım ekonomisine bağlıdır. Böylece Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda Gağan ritüelini korumak için, onu sadece sahnede sergilenen bir gösteri olarak değil, yaşayan bir sosyal ekoloji olarak ele alan; topluluk özneli, çok ölçekli ve izlenebilir koruma müdahalelerinin birleştirilmesini talep eden kozmopolit bir yönetişim modeli olarak ele almak gerekir. Akademik düzeyde bu çalışmanın, literatüre dayalı olması nedeniyle sınırlılıkları vardır; ancak aynı sınırlılık, ileri araştırmalar için de bir çağrıdır: Kırsal-kentsel karşılaştırmalara ilişkin yeni etnografya temelli çalışmalar, kadın taşıyıcıların rolleri, çocukların ritüellerle ilişkili öğrenme süreçleri, diasporadaki dönüşümler ve performans içinde yerel dilin yeri gibi çalışmalar Gağan'ın toplumsal işlevlerine dair anlayışımızı genişletebilir.

Kaynakça

Aksoy, Gürdal, *Dersim Alevi Kürt Mitolojisi Raa Haq'da Dinsel Figürler*, Komal Yayınları, İstanbul 2006

Ayhan, Gülsen-Çağlıyan, Ayşe, *Tunceli İlinde Alevi İnanç Turizmi Rotaları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31(2), 2021, ss.583–606.

Bozkurt, Fuat, *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005

Çem, Munzur, *Dersim Merkezli Kürt Aleviliği*, Vate Yayınları, İstanbul 2009

Çoşkun, Nilgün Çıblak, *Anadolu Alevilerinde Cemler Ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri*, Folklor/Edebiyat, cilt:20, sayı:78, 2014/2. 9-28, 2014

Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990

Gültekin, Ahmet Kerim, *Tunceli'de Kutsal Mekan Kültü*, Kalan Yayınları, Ankara 2004

_____*Gağan* 1, Alevi Ansiklopedisi 2025

Hofmann, Tessa, *Gağan 2*, Alevi Ansiklopedisi 2025

Kaya, Ali, *Tunceli (Dersim) Kültürü*. Can Yayınları, İstanbul 2004

Kul, Ali Ekber, *Dersim Bölgesinde Gerçekleştirilen Gağan ve Khalkek Oyunu Bağlamında Seyreden-Seyredilen İlişkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Gağan (Gağand)*, Türkiye Kültür Portalı 2020

Solgun, Cafer, Dersim…Dersim…Timaş Yayınları, İstanbul 2010

Yaman, Ali, *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar*, Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2004

Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2002